

<http://dx.doi.org/10.16926/rpu.2017.19.05>

Elżbieta GORLOFF

Idea szkół wiodących – założenia, cele, zadania, organizacja (1963–1970)

Key words: Leading Schools, educational reform, socialist pedagogy, Marxist-Leninist ideology.

Słowa kluczowe: szkoły wiodące, reforma oświaty, pedagogika socjalistyczna, ideologia marksistowsko-leninowska.

Koncepcja szkół wiodących wyrosła na gruncie zapoczątkowanej w 1961 r. reformy systemu oświaty i wychowania. W jej wyniku nastąpiły znaczące przeobrażenia nie tylko w samej organizacji szkolnictwa, ale również planach i programach nauczania oraz wychowania. Wykładnią dla tych zmian były ustalenia VII Plenum KC PZPR z 1961 r., podczas którego Władysław Gomułka podkreślał, że w związku z rozwojem gospodarki, nauki i techniki istnieje konieczność wydłużenia o rok nauki w szkole podstawowej, a także znaczącego przekształcenia programów nauczania na wszystkich szczeblach edukacji¹. Szczegółowo swój projekt w tej sprawie partia zaprezentowała podczas tegoż plenum w referacie Biura Politycznego, wskazując na zakres reformy, jej kierunki oraz warunki wdrażania. Ważnym punktem tego wystąpienia było zakreślenie zadań w dziedzinie oświaty i wychowania dla organizacji społecznych i partyjnych, które powinny zostać ukierunkowane na „ofensywn[ą] walk[ą] ideologiczn[ą] przeciw obcym socjalizmowi poglądom ideowym, przeciw wpływom burżuazyjnej świadomości i moralności, walka o przesycenie całego procesu kształcenia i wychowania socjalistyczną treścią ideową”². W uchwale

¹ *Przemówienie Tow. Władysława Gomułki na VII Plenum KC PRZP. Zagajenie obrad nad reformą szkolnictwa podstawowego i średniego*, „Nowa Szkoła” 1961, nr 1, s. 1–2. Więcej: W. Tułodziecki, *Założenia reformy szkoły podstawowej*, Warszawa 1965; B. Potyrała, *Szkoła podstawowa w Polsce 1944–1984: uwarunkowania społeczno-polityczne*, Warszawa 1987.

² *O reformie szkolnictwa podstawowego i średniego. Referat Biura Politycznego na VII Plenum KC PZPR*, „Nowa Szkoła” 1961, nr 1, s. 3–17. Zob. też: J. Gulczyńska, *Przemiany w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym w Polsce w latach 1944–1989*, Poznań 2013.

końcowej władze partyjne zobowiązywały Ministerstwo Oświaty do przygotowania planów i programów nauczania oraz opracowania podręczników, rady narodowe i przedsiębiorstwa budowlane do terminowej realizacji budownictwa szkolnego, a Radę Ministrów do właściwego rozdysponowania środków przeznaczonych na to budownictwo³.

Podstawę prawną do przebudowy szkolnictwa dała uchwalona przez Sejm 15 lipca 1961 r. ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania⁴, w której określono główne założenia reformy, wskazując, że: „System kształcenia i wychowania ma na celu przygotowanie kwalifikowanych pracowników gospodarki i kultury narodowej, świadomych budowniczych socjalizmu”⁵. To, jak kierownictwo PZPR rozumie i widzi proces wychowania, wyjaśnił W. Gomułka w referacie *Ideowe wychowanie młodzieży*, wygłoszonym podczas XIII Plenum z lipca 1963 r. poświęconego problematyce ideologicznego oddziaływania partii. Podkreślił w nim, że w myśl założeń polityki oświatowej realizowanej przez KC PZPR najważniejszym ogniwem kształtowania świadomości dzieci i młodzieży oraz ich postaw społeczno-politycznych jest szkoła. Dlatego też, w dobie jej reformowania, powinny zostać zniwelowane jej ostro ujawniające się braki i niedociągnięcia. Szczególne znaczenie Gomułka przypisał pracom nad programami szkolnymi, w których – jak zaznaczał – pod koniec lat 50. XX w. doszło do zamazania ich jednoznacznego ideowego charakteru. Należało więc tak je przebudować, by wzmacniały więzi młodego pokolenia z partią, klasą robotniczą i ideą socjalizmu, po to by przygotowały do „kontynuowania rozpoczętego dzieła rewolucji”⁶.

Tak więc z ideologiczno-wychowawczego punktu widzenia partii zasadniczym założeniem zreformowanej szkoły było wychowanie dzieci i młodzieży na „świadomych budowniczych socjalizmu”⁷. Sukces na tym polu gwarantować miała naukowa pedagogika socjalistyczna wprzęgnięta w budowanie i umacnianie

³ *Uchwała VII Plenum Komitetu Centralnego PZPR w sprawie reformy szkolnictwa podstawowego i średniego*, „Nowa Szkoła” 1961, nr 2, s. 22–25.

⁴ *Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania*, Dz.U., 1961, Nr 32, poz. 160.

⁵ Tamże.

⁶ *Ideowe wychowanie młodzieży. Z referatu tow. Władysława Gomułki na XII Plenum KC PZPR*, „Nowa Szkoła” 1963, nr 7–8, s. 1. Problem walki o „ideowe oblicze szkoły” prowadzonej przez władze komunistyczne na przełomie lat 50. i 60. XX w. podejmuje R. Grzybowski. Zob. tenże, *Elementy taktyki władz komunistycznych w walce z Kościołem o odzyskanie szkoły na przełomie lat sześćdziesiątych i pięćdziesiątych XX w.*, [w:] *Szkoła polska od średniowiecza do XX w., między tradycją a innowacją*, red. I. Szybiak, A. Fijałkowski, J. Kamińska, Warszawa 2010, s. 426–440; tenże: *Polityczne priorytety i elementy codzienności socjalistycznej szkoły. Wybór studiów poświęconych dziedzictwu edukacyjnemu PRL-u*. Toruń 2013. Zob. też: L. Szuba, *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944–1956*, Lublin 2002.

⁷ *Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania*, Dz.U., 1961, Nr 32, poz. 160.

ładu społeczno-politycznego opartego na ideologii marksistowsko-leninowskiej. Już w roku 1960 Komitet Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych PAN⁸ rozpoczął prace nad pięcioletnim planem badań pedagogicznych i psychologicznych na lata 1961–1965, ukierunkowanym na opracowanie podstaw systemu oświaty. Objęły one następujące zagadnienia: podstawy filozoficzne i społeczne nowoczesnego systemu wychowania, ustrój i organizację szkolnictwa, treści kształcenia w szkołach ogólnokształcących, proces i metody nauczania, podstawy psychologiczne nauczania i wychowania, wychowanie przedszkolne, szkoły specjalne, oświatę dorosłych, szkolnictwo wyższe, kształcenie i doskonalenie kadr pedagogicznych oraz budownictwo szkolne. W planie tym uwzględniono badania podejmowane przez Instytut Pedagogiki oraz katedry uniwersyteckie i wyższych szkół pedagogicznych⁹.

W przypadku Instytutu Pedagogiki, by zintensyfikować prowadzone tam prace, w roku 1964 władze ustanowiły jego nową organizację¹⁰. Po przekształceniach realizował on zadania związane z m.in. prowadzeniem badań pedagogicznych z zakresu teoretycznych podstaw nauczania i wychowania, działalności eksperymentalnej wybranych szkół oraz placówek oświatowych, systemu kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli oraz rozwoju oświaty i nauk pedagogicznych. Ważnym zadaniem Instytutu było wiązanie uzyskanych wyników badań pedagogicznych z ich praktyczną realizacją poprzez organizowanie konferencji, kursów, zjazdów czy narad związanych z problematyką edukacyjną, a także współpraca z różnymi instytucjami oświatowymi w zakresie wdrażania osiągnięć nauk pedagogicznych¹¹.

W związku z wytycznymi reformy oświaty swoją działalność w zakresie wiązania teorii pedagogiki socjalistycznej z praktyką rozszerzył również Związek Nauczycielstwa Polskiego, m.in. poprzez organizację pracy naukowo-badawczej. Służyła temu powołana przy Zarządzie Głównym ZNP Główna Komisja Pedagogiczna dla Spraw Reformy Szkolnej. W jej ramach działały m.in. komisja eksperymentów pedagogicznych, społecznej funkcji szkoły, czy też wychowania dziecka w rodzinie. W wielu z nich nadzór nad prowadzonymi pracami sprawowali ówcześni teoretycy pedagogiki socjalistycznej związani z Instytutem Peda-

⁸ Polska Akademia Nauk powołana w 1951 r. w myśl założeń władzy komunistycznej miała pełnić rolę instrumentu polityczno-ideologicznej kontroli nad całą polską nauką. Sama PAN nadzorowana była przez aparat partyjny głównie za pomocą Wydziału Nauki KC PZPR. Zob. więcej: P. Pleskot, *Trudna sztuka kierowania nauką. Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR a Polska Akademia Nauk (1949–1989)*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – Ludzie – Dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 181–199.

⁹ W. Okoń, *Rozwój nauk pedagogicznych*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 2, 12–13.

¹⁰ *Zarządzenie ministra oświaty z dnia 31 grudnia 1964 r. w sprawie organizacji Instytutu Pedagogiki*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1965, Nr 2, poz. 8.

¹¹ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Instytut Pedagogiki, sygn. 2/2, *Plan pracy poszczególnych zakładów i pracowni IP*, k. 25–33. I. Janiszewska, *Prace badawcze Instytutu Pedagogiki*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 6, s. 58–59.

gogiki, Ministerstwem Oświaty czy też wydziałami pedagogicznymi wyższych uczelni¹².

Jednakże, pomimo podjęcia zintegrowanych działań, przywódcy partyjni akcentowali ujawniający się brak ideologicznego zaangażowania polskiej teorii pedagogicznej, która nie przezwyciężyła „zamętu ideologicznego”¹³. Dał temu wyraz Witold Jaroński w wystąpieniu podczas przywoływanego już XIII Plenum KC PZPR, jako przykład wskazując krytykę założeń i celów szkoły socjalistycznej przez niektórych pedagogów oraz propagandę ideału wychowawczego „porządnego człowieka”¹⁴. Natomiast Stanisław Skrzyszewski wskazywał, że nauki pedagogiczne wciąż nie wypracowują skutecznych metod pracy z uczniem oraz że zbyt mało w tym względzie czerpią z dorobku pedagogiki radzieckiej. Ponadto – zdaniem S. Skrzyszewskiego – pracownicy naukowcy katedr pedagogiki uczelni wyższych niewiele wnoszą do wdrażanej reformy szkolnej, a większość zgłoszonych przez nich tematów związanych z systemem wychowania prezentuje jedynie luźny związek z tą problematyką¹⁵. Te przykłady miały wyraźnie ilustrować zły stan polskiej pedagogiki. Zdaniem przywódców partyjnych, należało zatem mocniej skoncentrować się na pracy nad założeniami „systemu wychowawczego szkoły socjalistycznej”¹⁶. Pełna realizacja wypracowanych przez pedagogikę socjalistyczną procedur postępowania wychowawczego i dydaktycznego miała dokonywać się w toku działalności praktycznej i zapewnić uzyskanie założonych efektów¹⁷.

W takich warunkach narodziła się idea szkół wiodących, które zostały powołane *Zarządzeniem ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r. w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych*¹⁸. Jak stanowił ten akt prawny, celem powstania

¹² W. Okoń, *Rozwój nauk pedagogicznych*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 6, s. 9–20. Zob. też.: W. Okoń, *Nauki pedagogiczne w okresie XXX-lecia PRL i ich zadania w rozwoju systemu edukacji narodowej*, [w:] *Oświata i wychowanie w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Dorobek 30-lecia i perspektywy rozwoju. Referaty z ogólnopolskiej sesji naukowej*, Warszawa 1975, s. 179–192.

¹³ *Sprawy szkoły i wychowania na XIII Plenum KC PZPR*, „Nowa Szkoła” 1963, nr 9, s. 57.

¹⁴ Tamże, s. 57.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Ówczesne władze polityczne, opierając się na założeniach filozofii marksistowsko-leninowskiej, wychowanie widziały jako zdeterminowaną postać działalności społecznej, której celem było kształtowanie osobowości wychowanków stosownie do założonych *a priori* ideałów wychowawczych. Składały się na nie zarówno wszelkie działania umożliwiające nie tylko opanowanie wiedzy, ale również umiejętności, nawyków, przyzwyczajzeń, postaw, wartości. Zob.: Okoń, *Nauki pedagogiczne w okresie XXX-lecia PRL i ich zadania w rozwoju systemu edukacji narodowej*, [w:] *Oświata i wychowanie w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Dorobek 30-lecia i perspektywy rozwoju. Referaty z ogólnopolskiej sesji naukowej*, Warszawa 1975, s. 182.

¹⁷ Tym efektem miał być *homo sovieticus*.

¹⁸ *Zarządzenie ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r. w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1963, Nr 9, poz. 93. Tamże: *Załącznik do zarządzenia ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r. w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych*.

tego typu placówek było stworzenie warunków dla rozwoju nowatorstwa pedagogicznego i upowszechniania w praktyce szkolnej dorobku nauk pedagogicznych. Koncepcja ta swoje źródło miała w projekcie realizowanym pod kierownictwem dr Zofii Krzysztozek, wówczas adiunkta w Katedrze Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Warszawskiego, przy zaangażowaniu wielu pracowników naukowych UW, w tym kierownika Katedry Pedagogiki Ogólnej prof. Bogdana Suchodolskiego. Celem działań podejmowanych przez ten zespół było wypracowanie podstaw i zasad koncepcji 8-letniej szkoły podstawowej¹⁹, a jej realizację w formie eksperymentu pedagogicznego podjęły szkoły podstawowe w kilku miastach Polski²⁰. Powyższa koncepcja została również przedstawiona w postaci publikacji pt. *Szkoła podstawowa w społeczeństwie socjalistycznym* opracowanej pod redakcją B. Suchodolskiego²¹. W założeniach programowych i metodycznych odbiegała ona od przyjętych przez Ministerstwo Oświaty w latach 1962–1966 i wdrożonych w życie programów nauczania. Jej autorzy proponowali m.in. odejście od chronologicznego układu treści nauczania czy też wprowadzenie nowych przedmiotów oraz treści, które wprowadzałyby uczniów już od klasy I w ówczesną problematykę społeczną i wyrabiały pożądane postawy społeczne. Warunkiem powodzenia zakładanych zmian miała być odpowiednio przygotowana kadra nauczycielska, budownictwo szkolne oraz wyposażenie placówek w nowoczesne pomoce naukowe²². Prezentując tę koncepcję, B. Suchodolski zaznaczał, że wprowadzenie tak szeroko zakrojonych przeobrażeń w całym szkolnictwie podstawowym było wówczas niemożliwe do zrealizowania. Jednocześnie dodawał „sądzimy jednak, iż możliwą jest realizacja typu „klinowego”, realizacja w pewnej liczbie szkół, które miałyby charakter „szkół wiodących”, szkół, które by tę koncepcję rozwijały w konkretnych szczegółach, wzbogacały ją i promieniowały wokół, pozyskując z roku na rok nowych entuzjastów tej wielkiej odnowy”²³. Ta myśl najprawdopodobniej wykrystalizowała się podczas konferencji zorganizowanej w Gdańsku w 1961 r., przy znacznym udziale Komisji Eksperymentów Pedagogicznych ZG ZNP. Uczestniczyli w niej pracownicy naukowcy oraz nauczyciele podejmujący lub zamierzający podjąć współpracę w ramach omawianego projektu. Wincenty Okoń ważną rolę w rozwoju idei szkół wiodących przypisał także innemu spotkaniu, które odbyło się

¹⁹ AAN, Ministerstwo Oświaty (dalej: Min. Ośw.), sygn. 4360, Pismo z dnia 19 maja 1961 r. do Ministerstwa Oświaty, Departament Programów, Podręczników i Pomocy Naukowych, k. 185–187. Tamże, Pismo z dnia 30 kwietnia 1962 r. skierowane do: Obywatel Prof. doc. Bogdan Suchodolski, Kierownik Katedry Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Warszawskiego, k. 383–384.

²⁰ Były to szkoły: nr 203 w Warszawie, nr 9 w Lublinie, nr 97 we Wrocławiu, nr 21 i 60 w Szczecinie oraz szkoła podstawowa w Jazgrzewie (woj. warszawskie).

²¹ *Szkoła podstawowa w społeczeństwie socjalistycznym*, red. B. Suchodolski, seria: Monografie Pedagogiczne, t. 11, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.

²² Tamże, *Przedmowa*, s. 8.

²³ Tamże.

w Kudowie na przełomie 1962 i 1963 r., podczas którego opracowano zasady działalności szkół eksperymentalnych i wiodących²⁴.

W myśl założeń szkoły wiodące miały koncentrować swą pracę dydaktyczno-wychowawczą na wprowadzaniu nowych treści, metod, środków oraz form organizacyjnych „wypróbowanych doświadczalnie i uzasadnionych naukowo”²⁵. Te zadania mogły realizować w zakresie całej działalności bądź jednego z jej obszarów, tj. poszczególnych przedmiotów nauczania, grup tych przedmiotów czy też zagadnień wychowawczych. Placówka oświatowa mogła zostać uznana za wiodącą, jeśli posiadała wykwalifikowaną i „aktywną” kadrę pedagogiczną, osiągała znaczące wyniki w pracy dydaktyczno-wychowawczej oraz dysponowała odpowiednią do potrzeb bazą lokalową i materialną.

Należy podkreślić, że szkoły wiodące, odgrywając tę samą rolę, co wszystkie pozostałe placówki tego typu, realizowały jednocześnie nieco inne funkcje. Obok włączania do praktyki szkolnej wypracowanych w toku badań pedagogiki socjalistycznej wzorców miały one stać się jednocześnie warsztatami pracy zespołów metodycznych oraz ośrodkami doskonalenia kadr nauczycielskich. Istotnym warunkiem ich działalności było więc udostępnianie własnych doświadczeń nauczycielom innych szkół²⁶. Tego typu placówkę tak definiowała Krystyna Kuligowska²⁷: „Wiodącą można nazwać szkołę, która skupia nauczycieli ambitnych, których cechuje systematyczne doskonalenie swojej pracy, osiąga dobre rezultaty swej działalności, a w pewnych dziedzinach posługuje się metodami, środkami bądź organizacją nauczania i wychowania uzasadnionymi naukowo lecz nie stosowanymi powszechnie, zaś wyniki swej pracy i drogę dochodzenia do nich upowszechnia wśród innych nauczycieli”²⁸.

Władze oświatowe i partyjne widziały w szkołach wiodących przede wszystkim ośrodki transmitujące nie tylko pożądane wzorce pracy dydaktycznej i ideowo-wychowawczej, ale także mocno lansowany „postęp pedagogiczny”²⁹. Podkreślając,

²⁴ W. Okoń, *Problemy dydaktyczno-wychowawcze szkół wiodących*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 2, s. 11.

²⁵ AAN, COM, sygn. 1/342, Szkoły wiodące, stenogram z narady poświęconej problematyce szkół wiodących odbytej w dniach 10 i 11 października 1966 r. w Studium Doskonalenia Kadr Oświatowych w Sulejówku, k. 97.

²⁶ *Załącznik do rozporządzenia ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r., wytyczne w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1963, Nr 9, poz. 93. *Okólnik Nr 29 z dnia 23 września 1965 r. w sprawie organizacji i dalszego rozwoju szkół wiodących*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1965, Nr 14, poz. 154. Zob. też: W. Okoń, *Szkoły wiodące*, „Życie Szkoły” 1964, nr 6, s. 1–6.

²⁷ W badanym okresie dr Krystyna Kuligowska pełniła funkcję dyrektora Centralnego Ośrodka Metodycznego w Warszawie.

²⁸ AAN, COM, sygn. 1/342, Szkoły wiodące, stenogram z narady poświęconej problematyce szkół wiodących odbytej w dniach 10 i 11 października 1966 r. w Studium Doskonalenia Kadr Oświatowych w Sulejówku, k. 40.

²⁹ Skuteczne wdrażanie ideologicznych, dydaktycznych oraz wychowawczych założeń reformy z 1961 r. wymagało przeniesienia na grunt szkoły „nowoczesnych” (w ramach teoretyczno-

że powinny stać się one ośrodkami ruchu nowatorstwa przyczyniającego się do przygotowania dzieci i młodzieży do „[...] świadomego i aktywnego życia w społeczeństwie socjalistycznym [...]”³⁰. Nadzór nad działalnością tych placówek powierzono więc okręgowym i powiatowym ośrodkom metodycznym³¹. Nałożono na nie obowiązek zapewnienia podległym im placówkom merytorycznej pomocy pedagogicznej oraz przygotowania oferty form doskonalenia zawodowego z uwzględnieniem aktualnych problemów i potrzeb szkół wiodących. Ponadto ośrodki metodyczne miały prowadzić analizę bieżącej działalności szkół wiodących oraz procesu i efektów upowszechniania doświadczeń dydaktyczno-wychowawczych. Zobowiązano je również do stworzenia jak najlepszych warunków pracy poprzez zapewnienie nowoczesnych pomocy dydaktycznych, sprzętu szkolnego, przydzielania dodatkowych kredytów na zakup literatury pedagogicznej i psychologicznej oraz organizowania pracowni przedmiotowych i klasopracowni³².

-metodologicznej orientacji marksistowskiej) metod, technik oraz zasad kształcenia i wychowania. Działania te wspierać miał ruch postępu pedagogicznego, który – jak zaznaczał W. Okoń – „sprzyjał wszechstronnemu rozwojowi ludzi oraz realizacji wzorów osobowych wychowania socjalistycznego”. Warunkiem postępu pedagogicznego było zaangażowanie instytucji naukowych w konstruowanie teorii pedagogiki socjalistycznej, a następnie wdrażanie tych teorii do praktyki edukacyjnej w szkołach eksperymentalnych, eksperymentujących i wiodących. Znaczącą rolę w tym dziele władza przypisała nauczycielom, oczekując od nich pełnego, twórczego zaangażowania w ruch „nowatorstwa pedagogicznego”, m.in. poprzez udział w akcji odczytów pedagogicznych, czy też organizację wystaw postępu pedagogicznego. Por.: W. Okoń, *O postępie pedagogicznym*, Warszawa 1970.

³⁰ W. Tułodziecki, *O rozwijaniu nowatorstwa pedagogicznego i upowszechnianiu twórczych doświadczeń pedagogicznych*, „Nowa Szkoła” 1965, nr 9, s. 4. AAN, COM, sygn. 1/339, Postęp pedagogiczny na tle prowadzonych eksperymentów i systemu szkół wiodących, k. 10–13.

³¹ Wraz z wdrażaniem reformy systemu oświaty i wychowania z 1961 r. dokonano przeobrażeń w zakresie organizacji doskonalenia nauczycieli i nadzoru pedagogicznego nad szkołami i placówkami oświatowo – wychowawczymi. Już w roku 1960 powołano do życia Centralny Ośrodek Metodyczny (COM) z siedzibą w Warszawie oraz okręgowe ośrodki metodyczne (OOM), a w 1961 r. podległe im powiatowe (miejskie) ośrodki metodyczne (POM). Jak zaznaczano w aktach prawnych zadaniem tych placówek było podnoszenie poziomu ideowo-politycznego i zawodowego nauczycieli. *Zarządzenie ministra oświaty z dnia 26 lutego 1960 r. w sprawie utworzenia Centralnego Ośrodka Metodycznego i okręgowych ośrodków metodycznych*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1960, Nr 3, poz. 31; *Zarządzenie ministra oświaty z dnia 24 marca 1961 r. w sprawie utworzenia powiatowych ośrodków metodycznych*. Dz. Urz. Min. Ośw. 1961, Nr 4, poz. 41. Por. min.: E. Kahl, *Instytucjonalne doskonalenie nauczycieli w PRL (1956–1989)*, Zielona Góra 2012; E. Gorloff, *Doskonalenie zawodowe nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w świetle reformy oświatowej z 1961 r.*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza. Pedagogika” 2016, t. 25, nr 2, s. 469–485.

³² *Zarządzenie ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r. w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1963, Nr 9, poz. 93. *Załącznik do rozporządzenia ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r., wytyczne w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1963, Nr 9, poz. 93. *Okólnik Nr 29 z dnia 23 września 1965 r. w sprawie organizacji i dalszego rozwoju szkół wiodących*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1965, Nr 14, poz. 154.

Nie od razu idea szkół wiodących została zauważona i podjęta w praktyce przez nauczycieli oraz pracowników ośrodków metodycznych. Często też zarówno nadzór pedagogiczny, jak i kierownictwo szkół błędnie interpretowały zasady i warunki działalności placówek wiodących. Natomiast samo środowisko nauczycielskie niechętnie odnosiło się do kolejnych projektów władz oświatowych. W początkowym okresie powoływano więc je odgórnie, często stosowano zasadę przymusu oraz różne formy agitacji. W wielu przypadkach ośrodki metodyczne, zobligowane zarządzeniem ministerialnym oraz naciskami lokalnych władz oświatowych i partyjnych wyznaczały na drodze administracyjnej szkoły, które miały stać się wiodącymi poprzez umieszczenie ich w rejestrze, z jednoczesnym pominięciem akceptacji rad pedagogicznych, powiadamiając o tym fakcie kierowników szkół drogą urzędową³³. Jako przykład można podać Warszawę, w której zaledwie 5 placówek zostało powołanych na wniosek rad pedagogicznych³⁴. Inną formą były zapisy „na szkoły wiodące”. Odbywały się one najczęściej po zakończonych zebraniach organizowanych dla kierowników placówek oświatowych przez okręgowe ośrodki metodyczne. Podczas tych spotkań mocno propagowano ideę szkół wiodących, nakłaniając jednocześnie uczestników do wpisania na swojej placówce na listę szkół wiodących. Jeden z kuratorów szkolnych podsumował to zjawisko celnym zdaniem: „Wytworzono więc sytuację – kto więcej, kto chce być wiodącym”³⁵.

Pod wpływem szerokiej akcji agitacyjnej, serii konferencji, szkoleń i kursów, na mapie instytucji edukacyjno-wychowawczych pojawiało się coraz więcej placówek, które podejmowały pracę wiodącą w swoim okręgu. Wyróżniało się tu szkolnictwo podstawowe, bowiem już w roku szkolnym 1963/64 powołanych zostało aż 955 tego typu placówek³⁶. Dwa lata później ich liczba wzrosła do 1481.

³³ AAN, COM, 1/18, Stenogram z przebiegu narady poświęconej problematyce szkół wiodących odbytej w dniach 10 i 11 października 1966 r., s. 30. Należy dodać, że zapisy zawarte w *Zarządzeniu Ministra Oświaty z dnia 20 lipca 1963 r. w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych* wyraźnie wskazywały, że z: 1) inicjatywą podjęcia przez szkołę zadań szkoły wiodącej może wystąpić kierownik / dyrektor / szkoły w porozumieniu z radą pedagogiczną i za zgodą nauczycieli nauczających przedmiotu lub grupy przedmiotów objętych zakresem działalności wiodącej w placówce; 2) inicjatywą pełnienia przez określoną szkołę funkcji szkoły wiodącej mogą również wystąpić ośrodki metodyczne oraz organa administracji szkolnej w porozumieniu z kierownikiem / dyrektorem / szkoły za zgodą nauczycieli i wychowawców. Zob.: *Załącznik do rozporządzenia ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r., wytyczne w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1963, Nr 9, poz. 93.

³⁴ AAN, COM, sygn. 1/341, Analiza stanu szkół wiodących w m. st. Warszawie oraz propozycje zmierzające do poprawy warunków pracy tych szkół, brak paginacji (dalej: b.p.)

³⁵ AAN, COM, sygn. 1/336, Szkoły eksperymentalne i wiodące. Referat wygłoszony na zebraniu kuratorów os [czytaj: okręgów szkolnych – przyp. E.G.] w dniu 21.X.64 r., k. 3.

³⁶ AAN, COM, sygn. 1/339, Postęp pedagogiczny na tle prowadzonych eksperymentów i systemu szkół wiodących, k. 11.

Według stanu na 30 czerwca 1966 r., obok szkół podstawowych, status placówki wiodącej uzyskało również 171 przedszkoli, 125 szkół ogólnokształcących, 239 szkół zawodowych oraz 54 innych zakładów (m.in. domy dziecka, internaty). Razem było to 2070 jednostek o charakterze edukacyjno-wychowawczym³⁷. W kolejnym roku sieć tych placówek wykazywała już niewielką tendencję malejącą, zmniejszając swą liczbę do 1908. Zmiany te dotyczyły w szczególności szkół podstawowych³⁸. Należy jednocześnie podkreślić, że placówki te nie były równomiernie rozlokowane w skali całego kraju. Analiza ich sieci ujawniła, że przez cały badany okres dużą koncentrację szkół wiodących notowano w województwie wrocławskim z liczbą 321 placówek w roku 1966. Podczas gdy w tym samym okresie, np. w województwie w opolskim, funkcjonowały 42 szkoły wiodące, a w szczecińskim było ich zaledwie 36³⁹.

Jak już wspomniano, wiodące placówki edukacyjne i wychowawczo-opiekuńcze swoją działalność koncentrowały wokół określonej problematyki lub obejmowały nią całość swej pracy. W związku ze zmianami programowymi wynikającymi z reformy systemu oświaty w pierwszej połowie lat 60. w ich pracy dominowały zagadnienia dydaktyczne. Znaczna liczba szkół w tym właśnie obszarze podjęła – jako wiodącą – edukację w zakresie fizyki, geografii i biologii. Mniejszą grupę tworzyły szkoły wiodące w dziedzinie matematyki, historii i języka polskiego. Najmniej było placówek wiodących w zakresie języka rosyjskiego, zajęć praktyczno-technicznych, wychowania plastycznego czy też muzycznego. Zgodnie z ideą szkół wiodących, koncentrowano się w nich na wprowadzaniu nowoczesnych metod nauczania wspieranych najnowszymi środkami dydaktycznymi, w szczególności audiowizualnymi, czy też prowadzeniu zajęć w systemie klasopracowni⁴⁰.

Szkoły wiodące podejmujące problematykę wychowawczą skupiały się na zagadnieniach samorządu i samorządności jako metody wychowania. Eksponowały również wychowawcze aspekty prac społeczno-użytecznych oraz organizacji dziecięcych i młodzieżowych, zajęć pozalekcyjnych czy integrację szkoły i rodziny. W przypadku zajęć pozalekcyjnych działalnością wiodącą była np. praca świetlicy szkolnej, kół zainteresowań, zespołów artystycznych oraz działalności szkoły na rzecz środowiska. Skupiano się także na problematyce wychowania estetycznego oraz funkcjach opiekuńczych szkoły. Należy zaznaczyć, że praca szkół wiodących w dziedzinie wychowania zaczęła nieznacznie rozwijać się pod koniec lat 60. Była ona wynikiem zintensyfikowanej akcji szkoleń prowadzonych przez

³⁷ AAN, COM, sygn. 1/17, Materiały w sprawie działalności szkół wiodących, k. 2.

³⁸ AAN, COM, sygn. 1/338, Zestawienie szkół wiodących wg stanu na dzień 1.06.1967 r., t. IV, b.p.

³⁹ AAN, COM, sygn. 1/339, Postęp pedagogiczny na tle prowadzonych eksperymentów i systemu szkół wiodących, k. 11. Tamże: Załącznik nr 3, Zestawienie szkół wiodących wg stanu na dzień 30.06.1966 r., b.p.

⁴⁰ AAN, COM, sygn. 1/17, Materiały w sprawie działalności szkół wiodących, k. 4–5.

ośrodki metodycznych, które zgodnie z wytycznymi władz partyjnych i oświatowych kierunkowały działalność wychowawczą placówek oświatowych⁴¹.

Nacisk na działalność wychowawczą szkół położył również V Zjazd PZPR. Wraz ze zmianami w obszarze polityki oświatowej szkole wyznaczono nowe zadania. Wychodziły one poza zakres jej sprawności dydaktycznej i objęły świadomą oraz ukierunkowaną działalność wychowawczą. W myśl założeń władz politycznych szkoła powinna tak kształtować predyspozycje psychiczne wychowanka oraz modyfikować jego zachowania, by w przyszłości mógł on w pełni służyć pomyślnemu rozwojowi Polski Ludowej⁴². W wielu województwach rozwinięto więc znacząco działalność wychowawczą w placówkach oświatowych.. Na przykład w gdańskich szkołach objęła ona zagadnienia wychowania patriotycznego, morskiego oraz wychowanie poprzez „wzmoczone i świadome czytelnictwo”⁴³.

Jak już wspomniano, jednym z zadań stawianych przez ministerstwo oświaty szkołom wiodącym było upowszechnianie własnych doświadczeń. Dlatego też do katalogu ich zadań wpisano organizację konsultacji, konferencji metodyczno-przedmiotowych, rad pedagogicznych dla nauczycieli innych placówek oraz prowadzenie zajęć w ramach „lekcji otwartych”. Do mniej rozpowszechnionych form należało organizowanie indywidualnych odwiedzin czy też konsultacji przeznaczonych dla początkujących nauczycieli. Ponadto osiągnięcia dydaktyczno-wychowawcze tych szkół oraz nauczycieli prezentowane były w postaci lansowanych przez władze oświatowe wystaw postępu pedagogicznego oraz odczytów pedagogicznych⁴⁴. Jednakże, jak wskazują sprawozdania OOM, te wymogi spełniała tylko część placówek. Wiele z nich po prostu nie potrafiło lub nie mogło sprostać nałożonym na nie obowiązkom i zadaniom.

⁴¹ AAN, COM, sygn. 1/7, Notatka służbowa w sprawie realizacji założeń XIII Plenum KC PZPR w działalności Centralnego Ośrodka Metodycznego, k. 14–18. AAN, COM, sygn. 1/17, Materiały w sprawie działalności szkół wiodących, k. 5. AAN, COM, sygn. 1/338, Informacja dotycząca aktualnego stanu szkół wiodących, b.p.

⁴² AAN, Komitet Centralny PZPR (dalej: KC PZPR), sygn. 1/19, Biuletyn V Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, k. 88.

⁴³ AAN, COM, sygn. 1/339, Ocena stanu i wyników pracy szkół podstawowych wiodących oraz wnioski w sprawie dalszej pracy tych szkół, b.p.

⁴⁴ AAN, COM, sygn. 1/339, Ocena stanu i wyników pracy szkół podstawowych wiodących oraz wnioski w sprawie dalszej pracy tych szkół, b.p. Tamże: Postęp pedagogiczny na tle prowadzonych eksperymentów i systemu szkół wiodących, k. 13–14. Idea odczytów pedagogicznych została zapoczątkowana w okresie międzywojennym. Po 1945 r. została ona wykorzystana i rozwijana przez władze oświatowe w celu upowszechniania wśród nauczycieli „przodującego doświadczenia” z obszaru pedagogiki marksistowskiej. Więcej: R. Grzybowski, *Odczyty pedagogiczne z lat 50. XX w. jako forma upowszechniania założeń pedagogiki marksistowskiej (radzieckiej) wśród nauczycieli polskich*, [w:] *Z badań na tradycją polskiej pedagogiki*. Tom IV, *Władza – edukacji – wiedza*, red. nauk. J. Król, Szczecin 2017, s. 111–135. Zob. też: E. Kahl, *Instytucjonalne kształcenie nauczycieli w PRL (1956–1989). Ideologia-polityka-praktyka*, Zielna Góra 2012, s. 58–61.

Organizacja placówek wiodących w każdym okręgu szkolnym wyglądała podobnie. W przypadku prowadzenia wielu kierunków pracy dydaktyczno-wychowawczej dzielono je na zespoły, a kryterium stanowiła problematyka, w której dana szkoła przodowała. Jako przykład może służyć województwo stołeczne, w którym w roku szkolnym 1966/67 działało aż 5 takich zespołów. Były to zespoły szkół wiodących w zakresie klas I–IV, zagadnień dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczo-wychowawczych, pozalekcyjnych oraz wychowania przedszkolnego⁴⁵.

Placówki wiodące miały wyróżniać się dobrą bazą lokalową i dydaktyczną. Część z nich zgodnie z założeniami działała w nowych lub wyremontowanych budynkach oraz posiadała dość dobrze wyposażone pracownie lub klaso-pracownie i biblioteki. Niestety, wiele nie spełniało tych wymogów i nie były to tylko ośrodki oddalone od miast wojewódzkich. W sprawozdaniu OOM w Warszawie czytamy: „[...] 27 warszawskich szkół wiodących podstawowych – to szkoły bardzo duże o liczbie uczniów około 1000 albo więcej i dużej liczbie nauczycieli, szkoły dwu- i trzyczmianowe. Tak przeciążona szkoła nie dysponuje praktycznie możliwościami zapewnienia uczniom prawidłowej opieki i pełnego rozwoju pracy pozalekcyjnej. 11 szkół nie zdołało wygospodarować sali dla [...] czytelnicy, a pomieszczenia bibliotek są tak ciasne, że nie pozwalają na prowadzenie atrakcyjnych zajęć propagujących i kierujących czytelnictwo”⁴⁶. Natomiast w województwie olsztyńskim na 33 szkoły wiodące 9 funkcjonowało w starych budynkach, a warunki lokalowe nie pozwalały na zorganizowanie gabinetów i klasopracowni⁴⁷. Należy też dodać, że duża część placówek ze względu na niskie dotacje finansowe oraz słabe zaopatrzenie na rynku pomocy dydaktycznych nie rozwijała swoich zasobów materialnych⁴⁸.

Zgodnie z założeniami władz oświatowych w stosunku do placówek wiodących miała być prowadzona preferencyjna polityka zatrudniania kadry pedagogicznej. W następstwie tego większość nauczycieli w nich pracujących legitymowała się kwalifikacjami wyższymi niż pedagogicy w pozostałych szkołach. Jednocześnie praca w tego typu placówce stawiała przed kadrami pedagogicznymi o wiele wyższe wymagania niż w innych placówkach. Nauczyciele byli przede wszystkim znacząco obciążeni godzinowo, bowiem na nich spoczywała nie tylko organizacja zajęć z uczniami, ale również przygotowywanie konferencji, wystaw czy lekcji pokazowych. Za swoją pracę nauczyciele nie otrzymywali też stałych dodatkowych gratyfikacji finansowych. Tylko nieliczni mogli liczyć na „dodatki

⁴⁵ AAN, COM, sygn. 1/338, Informacja dotycząca aktualnego stanu szkół wiodących, b.p.

⁴⁶ AAN, COM, sygn. 1/341, Analiza stanu szkół wiodących w m. st. Warszawie oraz propozycje zmierzające do poprawy warunków pracy tych szkół, b.p.

⁴⁷ AAN, COM, sygn. 1/341, Pismo OOM w Olsztynie z dnia 19.02.1968 r. w sprawie dalszego rozwoju szkół wiodących, b.p.

⁴⁸ AAN, COM, sygn. 1/341, Analiza warunków pracy w szkołach wiodących woj. zielonogórskiego, Postęp pedagogiczny a rola i zadania szkół wiodących, eksperymentalnych i eksperymentujących w woj. białostockim, Pismo OOM w Olsztynie z dnia 19.02.1968 r. w sprawie dalszego rozwoju szkół wiodących, b.p.

specjalne” przyznawane przez Wydziały Oświaty i Kultury urzędów wojewódzkich. Na przykład w woj. białostockim na 537 nauczycieli szkół wiodących dodatki otrzymały tylko 82 osoby⁴⁹.

W myśl postanowień ministerstwa oświaty działalność szkół wiodących miały wspierać ośrodki metodyczne. Jak wykazują badania, w wielu wypadkach ośrodki te nie radziły sobie z nałożonymi na nie zadaniami. Ich praca opierała się przede wszystkim na prowadzeniu hospitacji i organizowaniu konferencji doskonalących dla kierowników oraz nauczycieli szkół wiodących. Brakowało natomiast merytorycznej opieki naukowej nad placówkami.

Rozwój szkół wiodących przerwały zmiany w polityce oświatowej związane z objęciem władzy przez Edwarda Gierka i jego ekipę. Jej nowy kierunek został przedstawiony w 1971 r. w Wytycznych KC PZPR na VI Zjazd Partii⁵⁰. Zawarto w nich tezy o konieczności unowocześnienia i doskonalenia systemu oświaty oraz dostosowania go do przeobrażeń, jakie niesie ze sobą „rewolucja naukowo-techniczna”. Jednocześnie zapowiadano zmiany w programach nauczania i pracy administracji szkolnej oraz „doskonaleni[u] systemu wychowawczego, w którym instytucje wychowujące – szkoły, organizacje młodzieżowe, wojsko, a także stowarzyszenia domy młodzieży, kluby, masowe środki przekazu, środowisko – kształtować będą socjalistyczne postawy młodzieży”⁵¹. Postulaty te zostały potwierdzone na VI Zjeździe PZPR, a jako priorytet uznano wyrównywanie poziomu pracy szkół wszystkich typów w związku z planowaniem kolejnej reformy szkolnej oraz wprowadzeniem obowiązku kształcenia na poziomie średnim⁵². W nowych warunkach idea szkół wiodących upadła.

Podsumowując, można stwierdzić, że szkoły wiodące, działając w przestrzeni oświatowej Polski Ludowej lat 60. XX w., miały do wypełnienia zadanie wdrażania teorii dydaktyczno-wychowawczych wypracowanych przez pedagogikę socjalistyczną, a także transmitowania zdobytych doświadczeń na grunt szkoły masowej. Pomimo presji władz komunistycznych, pełna realizacja założeń ich funkcjonowania nie powiodła się. W toku działalności dydaktycznej, wychowawczej i organizacyjnej ujawniło się wiele ich słabości. Znacząca liczba szkół nie spełniała wymogów formalnych stawianym tego typu placówkom. Wymienić tu należy choćby braki kadrowe, trudności lokalowe oraz finansowe. Ponadto, przez cały badany okres, nauczyciele w nich zatrudnieni nie mogli liczyć na pełne merytoryczne wsparcie ze strony specjalistów oraz ośrodków naukowych. Jednakże

⁴⁹ AAN, COM, sygn. 1/341, Analiza warunków pracy w szkołach wiodących woj. zielonogórskiego, Postęp pedagogiczny a rola i zadania szkół wiodących, eksperymentalnych i eksperymentujących w woj. białostockim, Pismo OOM w Olsztynie z dnia 19.02.1968 r. w sprawie dalszego rozwoju szkół wiodących, b.p.

⁵⁰ *Wytyczne KC PZPR na VI Zjazd Partii*, „Nowa Szkoła” 1971, nr 11, s. 1.

⁵¹ Tamże, s. 1.

⁵² J. Kuberski, *Program realizacji polityki oświatowej*, „Nowa Szkoła” 1972, nr 19, s. 2–7.

niektóre elementy wypracowane przez placówki wiodące na wiele lat utrwaliły się w szkolnictwie PRL-u. Należy tu wskazać choćby na upowszechnienie przez nie idei wykorzystania w pracy z uczniami audiowizualnych środków dydaktycznych (radio, telewizja), czy też stosowanie nowych metod nauczania. W latach 70. i 80. na stałe przyjął się też system klaso-pracowni.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

zespół: Instytut Pedagogiki, sygn.: 2/2, 2/3.

zespół: Ministerstwo Oświaty, sygn.: 4360.

zespół: Centralny Ośrodek Metodyczny, sygn.: 1/7, 1/17, 1/18, 1/336, 1/338, 1/339, 1/341, 1/342, 1/342.

zespół: Komitet Centralny PZPR, sygn. I/19.

II. Źródła drukowane

Okólnik Nr 29 z dnia 23 września 1965 r. w sprawie organizacji i dalszego rozwoju szkół wiodących, Dz. Urz. Min. Ośw. 1965, Nr 14, poz. 154.

Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, Dz.U., 1961, Nr 32, poz. 160.

Załącznik do zarządzenia ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r., wytyczne w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych, Dz. Urz. Min. Ośw. 1963, Nr 9, poz. 93.

Zarządzenie ministra oświaty z dnia 26 lutego 1960 r. w sprawie utworzenia Centralnego Ośrodka Metodycznego i okręgowych ośrodków metodycznych, Dz. Urz. Min. Ośw. 1960, Nr 3, poz. 31

Zarządzenie ministra oświaty z dnia 24 marca 1961 r. w sprawie utworzenia powiatowych ośrodków metodycznych. Dz. Urz. Min. Ośw. 1961, Nr 4, poz. 41.

Zarządzenie ministra oświaty z dnia 20 lipca 1963 r. w sprawie organizowania i prowadzenia szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych dla celów eksperymentalnych, Dz. Urz. Min. Ośw. 1963, Nr 9, poz. 93.

Zarządzenie ministra oświaty z dnia 31 grudnia 1964 r. w sprawie organizacji Instytutu Pedagogiki, Dz. Urz. Min. Ośw. 1965, Nr 2, poz. 8.

III. Czasopisma

Ideowe wychowanie młodzieży. Z referatu tow. Władysława Gomułki na XII Plenum KC PZPR, „Nowa Szkoła” 1963, nr 7–8.

- Janiszewska I., *Prace badawcze Instytutu Pedagogiki*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 6.
- Kuberski J., *Program realizacji polityki oświatowej*, „Nowa Szkoła” 1972, nr 19.
- Okoń W., *Problemy dydaktyczno-wychowawcze szkół wiodących, cz. I*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 2.
- Okoń W., *Problemy dydaktyczno-wychowawcze szkół wiodących, cz. II*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 3.
- Okoń W., *Rozwój nauk pedagogicznych*, „Nowa Szkoła” 1964, nr 2.
- Okoń W., *Szkoły wiodące*, „Życie Szkoły” 1964, nr 6.
- O reformie szkolnictwa podstawowego i średniego. Referat Biura Politycznego na VII Plenum KC PZPR*, „Nowa Szkoła” 1961, nr 1.
- Przemówienie Tow. Władysława Gomułki na VII Plenum KC PRZP. Zagajenie obrad nad reformą szkolnictwa podstawowego i średniego*, „Nowa Szkoła” 1961, nr 1.
- Sprawy szkoły i wychowania na XIII Plenum KC PZPR*, „Nowa Szkoła” 1963, nr 9.
- Tułodziecki W., *O rozwijaniu nowatorstwa pedagogicznego i upowszechnianiu twórczych doświadczeń pedagogicznych*, „Nowa Szkoła” 1965, nr 9.
- Wytyczne KC PZPR na VI Zjazd Partii*, „Nowa Szkoła” 1971, nr 11.
- Uchwała VII Plenum Komitetu Centralnego PZPR w sprawie reformy szkolnictwa podstawowego i średniego*, „Nowa Szkoła” 1961, nr 2.

IV. Opracowania

- Gorloff E., *Doskonalenie zawodowe nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w świetle reformy oświatowej z 1961 r.*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza. Pedagogika” 2016, t. 25, nr 2.
- Grzybowski R., *Elementy taktyki władz komunistycznych w walce z Kościołem o odzyskanie szkoły na przełomie lat sześćdziesiątych i pięćdziesiątych XX w.*, [w:] *Szkoła polska od średniowiecza do XX w., między tradycją a innowacją*, red. I. Szybiak, A. Fijałkowski, J. Kamińska, Warszawa 2010.
- Grzybowski R., *Polityczne priorytety i elementy codzienności socjalistycznej szkoły. Wybór studiów poświęconych dziedzictwu edukacyjnemu PRL-u*. Toruń 2013.
- Grzybowski R., *Odczyty pedagogiczne z lat 50. XX w. jako forma upowszechniania założeń pedagogiki marksistowskiej (radzieckiej) wśród nauczycieli polskich*, [w:] *Z badań na tradycja polskiej pedagogiki*, t. IV, *Władza – edukacji – wiedza*, red. nauk. J. Król, Szczecin 2017.
- Gulczyńska J., *Przemiany w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym w Polsce w latach 1944–1989*, Poznań 2013.
- Kahl E., *Instytucjonalne doskonalenie nauczycieli w PRL (1956–1989)*, Zielona Góra 2012.
- Okoń W., *O postępie pedagogicznym*, Warszawa 1970.

- Okoń W., *Nauki pedagogiczne w okresie XXX-lecia PRL i ich zadania w rozwoju systemu edukacji narodowej*, [w:] *Oświata i wychowanie w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Dorobek 30-lecia i perspektywy rozwoju. Referaty z ogólnopolskiej sesji naukowej*, Warszawa 1975.
- Pleskot P., *Trudna sztuka kierowania nauką. Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR a Polska Akademia Nauk (1949–1989)*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – Ludzie – Dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012.
- Potyrała B., *Szkoła podstawowa w Polsce 1944–1984: uwarunkowania społeczno-polityczne*, Warszawa 1987.
- System dydaktyczno-wychowawczy szkół wiodących*, [w:] *Szkoły eksperymentalne i wiodące*, red. W. Okoń, Warszawa 1966.
- Szkoła podstawowa w społeczeństwie socjalistycznym*, red. B. Suchodolski, seria: *Monografie Pedagogiczne*, t. 11, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.
- Szuba L., *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944–1956*, Lublin 2002.
- Tułodziecki W., *Założenia reformy szkoły podstawowej*, Warszawa 1965.

Summary

The concept of Leading Schools – objectives, goals, tasks, organization (1963–1970)

The article will concentrate on the concept and organization of Leading Schools, operating in the years 1963–1970. The idea of these institutions emerged from educational reform that had begun in 1961 and was in line with current premise of educational politics of KC PZPR. Political authorities gave the Leading Schools special tasks. They were to implement into educational practice the didactic-educational theories worked out by socialist education and implement those gained experiences into all schools. Creation and organization of Leading Schools became a priority for educational and party authorities in all voivodships. Through wide agitation methods in the form of conferences, trainings and courses the idea was to be promoted also among teachers and headmasters. Therefore, the dynamical growth of these institutions was significant. However, despite pressure from communist authorities, the concept failed fairly quickly as the activity of Leading Schools revealed many weaknesses, also in regular schools. These included underfunding, faculty gaps as well as significant overload of teachers' educational and organizational responsibilities, to name a few.